

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ КОНЦЕПЦІЇ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ А.МАСЛОУ –ЗАСНОВНИКА ГУМАНІСТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

В статті розглядаються філософські засади гуманістичної психології, засновником якої є А. Маслоу. Виявляються досягнення даної психологічної течії в порівнянні з психоаналізом та біхевіоризмом. Аналізуються переваги та недоліки концепції самоактуалізації А. Маслоу. Досліджується вплив руху контркультури на гуманістичну психологію.

Ключові слова: гуманістична психологія, А. Маслоу, самоактуалізація, психоаналіз, біхевіоризм, контркультура.

Становлення та формування особистості належить до «вічних» проблем людського буття, які завжди були в полі зору філософського знання. Під час переходу українського суспільства від тоталітарної системи розвитку до демократичної помітно зросла міра свободи у виборі способу життя, мислення і характеру діяльності кожної людини. В таких умовах стають особливо актуальними такі категорії людського існування, як сенс буття, автентичність, самовираження, самоактуалізація.

Великий внесок у вирішенні цих проблем зіграла так звана гуманістична психологія, головним засновником якої був Абрахам Маслоу –харизматичний, ідейно-концептуальний та організаційний лідер цього психологічного напрямку, що отримав також назву «третьої сили», де акцент робився в основному на дослідженні проблем самоактуалізації та самореалізації особистості.

У вітчизняній та російській науковій літературі проблеми, що поставила гуманістична психологія, досліджувалися такими науковцями, як: Б.Г. Ананьєв, Л.І. Антропова, А.Г. Асмолов, А.А. Бодальов, Б.С. Братусь, Л.Г. Брильова, Є. Є. Вахромов, І.А. Вітін, В.П. Зінченко, Б.С. Кузьмін, Н.Л. Кулік, О.Н. Леонтєв, П.І. Підкасистий, С.Л. Рубінштейн, В.І. Слободчиков та ін.

В той же час, на погляд автора статті, все ще існує потреба в філософському осмисленні основних засад даного психологічного напрямку, зокрема головних положень концепції самоактуалізації А.Маслоу, що і є метою дослідження даної публікації.

Російський психолог Б.С. Братусь, аналізуючи процес зародження гуманістичної психології, вважає, що в якості його філософської бази є новоренесансне звернення до ідей класичної Греції та європейського Відродження [1, с.37]. Що стосується погляду автора даної статті на це твердження, то він, беручи до уваги той факт, що в Америці в 50-х роках ХХ ст. починається пробуджуватися цікавість до східної філософії та релігії, яка з окремих товариств з її вивчення отримала поширення в середовищі представників руху контркультури, – вважає, що це захоплення Сходом просто не могло не залишитися непоміченим й серед представників нового гуманістичного напрямку в психології.

Свого роду відправною точкою визначення самоактуалізації особистості як соціальної теми досліджень, стала стаття А. Маслоу “Самоактуалізація” [5], у якій автор вперше в своїй науковій діяльності ввів поняття самоактуалізації особистості і піддав його різнобічному аналізу.

Більшість книг А. Маслоу були створені в останні десять років його життя. До них можна віднести: «Релігії, цінності та вершинні переживання» (1964) [2]; «Евпсихічний менеджмент: щоденник» (1965) [3]; «Психологія науки: рекогносцировка» (1966) [4]; «В напрямку до психології буття» (1968) [5]; «Мотивація та особистість» (1970) [6]; «Нові виміри людської природи» (1971) [7] та ін.

Гуманістична психологія виступила, свого роду, альтернативою двом найбільш потужним течіям в психології – психоаналізу та біхевіоризму. Якщо представники біхевіоризму вважають, що, досліджуючи поведінку тварин можна зрозуміти й поведінку людини, оскільки вона теж належить до природного світу, то А.Маслоу, вважав такий підхід антигуманним і антинауковим, оскільки, на його думку, подібні методики і результати в процесі вивчення тварин не можна застосувати для вивчення людини, оскільки при цьому ігноруються ті аспекти, котрі присутні лише людини – моральні якості, гумор, а також прояв творчих здібностей в галузі мистецтва і науки.

З точки зору гуманістичної психології людина являється активним творцем свого життя, оскільки вона має природжені здібності позитивного вдосконалення своєї особистості, тобто сама сутність людини постійно рухає її у напрямку особистого зростання, творчості і набуття стану самодостатності. Не відкидаючи ірраціональних аспектів особистості, представники гуманістичної психології сприймали людину як активну свідому особистість, що володіє свободою. Людина здатна реалізувати свій потенціал, якщо лише її фізичні можливості і середовище, в котрому вона знаходиться, цьому не завадять.

Заперечуючи З. Фрейду, А. Маслоу вважав, що теорія психоаналізу страждає на односторонність, оскільки вона зациклена на недосконалостях, недоліках і хворобливих проявах людини, тому ігнорує позитивні якості останньої. Відповідно на протигагу З.Фрейду, А. Маслоу запропонував зосередити увагу не на психічно хворих людях, яким потрібно надати змогу позбавитися від своїх хворобливих комплексів та психічних розладів, щоб мати можливість якось адаптуватися до оточуючого середовища, – а на здоровій людині, яка здатна до самоактуалізації і творчого зростання.

Книга А. Маслоу «В напрямку до психології буття» (1968) фактично стала маніфестом нового психологічного напрямку. В ній автор проголошує необхідність створення іншої психології, яка «має справу з цілями, а не з засобами, тобто з переживаннями-цілями, з цінностями-цілями, зі знанням-ціллю, з людьми як з цілями. Сучасна ж психологія, на думку А.Маслоу, поки що займалася більше відсутністю, ніж володінням, прагненням, ніж здійсненням, фрустрацією, ніж задоволенням, пошуками радощів, ніж отриманням радощів, прагненням досягнути, ніж прагненням бути» [5, р.73].

Важливим моментом розвитку гуманістичної психології є те, що вона пройшла успішну перевірку на практиці, на базі експерименту в 1962 році в каліфорнійській технологічній компанії «Non-Linear Systems». Запрошений власником цієї компанії А.Маслоу застосував свої новаторські ідеї в її керуванні, які полягали в розвитку навиків персоналу в ході проведення курсів тренінгу, де розвивалися і заохочувалися креативність, кооперація та самоврядування працівників. Отримання позитивних результатів фактично привело до того, що А.Маслоу став символом просвітницького менеджменту, особливостями якого було те, що працівники розглядалися не в якості гвинтиків, якими можна маніпулювати за допомогою певних стимулів, як це пропонував біхевіоризм, – а як носії досить складних і різноманітних потреб, серед яких чільне місце займали самореалізація та самоактуалізація.

Подібно до екзистенціалізму, гуманістична психологія являє собою досить широкий спектр підходів, в основі яких лежить принцип усвідомлення унікальності буття кожної окремої особистості,

Розділ другий. Філософська антропологія і культура

котра в той же час являється відповідальною за те, ким вона на даний момент являється. Так само, як екзистенціалісти вважають, що кожна людина є відповідальною за свої дії, так і гуманістична психологія вважає, що кожна людина є головним конструктором свого життєвого шляху, вихователем свого світогляду і своєї поведінки. Найбільш важливим принципом, котрий представники гуманістичної психології запозичили в екзистенціалістів – є принцип *становлення*.

Одним з основних положень гуманістичної психології є положення про те, що кожному особистість потрібно вивчати як єдине, унікальне ціле, оскільки ціле є більшим і відмінним від його частин, в той же час прагнення до збагнення справжніх цінностей буття і їх здійснення в практичній діяльності є необхідним чинником повноцінного розвитку людини. Ця концепція являється головною і проходить червоною ниткою через усі праці А.Маслоу. Іншим, можливо, ще більш визначним положенням гуманістичної психології, є визнання творчих потенцій, закладених в кожній людині, як свого роду невід'ємної універсальної ознаки природи людини. Саме творчість надає можливість для найрізноманітніших форм самовираження. Причому це може відбуватися практично у всіх без винятку професіях і видах діяльності. Якщо ж людина не може знайти в собі сили розкрити закладений в неї прихований потенціал і бачить своє життя в підкоренні правилам суспільства, представники гуманістичної психології називають таку людину не аутентичною, або такою, що живе несправжнім життям. В той же час, в сучасному глобалізованому суспільстві індивіду важко протистояти шаблонам загальноприйнятої поведінки і цінностям масової культури, що веде до відчуження і деперсоналізації. Тому представники гуманістичної психології вважають, що подолання цих проблем є, свого роду, визитною карткою самоактуалізації.

В своїх працях засновник гуманістичної психології зобразив людину як «істоту, що бажає». А. Маслоу вважав, що всі потреби людини даються їй від народження і що такі *інстинктоїдні* потреби організовані в ієрархічну структуру:

- Фізіологічні потреби;
- Потреби в захисті і безпеці;
- Потреби у відчутті потрібності і кохання;
- Потреби у самоповазі;
- Потреби у самоактуалізації, або потреби власного вдосконалення.

Вживаючи термін *інстинктоїдні потреби*, Маслоу намагався підкреслити їх спадкову детермінованість, тобто, що вони мають біологічну та генетичну основу, характерну для представників виду *homo sapiens*. Ця природна здатність людини нагадує, на його думку, інстинкти, котрими наділені тварини, але не володіють в достатній мірі люди, оскільки у людей вони існують в якості свого роду пережитків. Основна ж ідея його концепції полягає в тому, що людина піднімається над зв'язками з тваринним світом, маючи чітко виражену інтенцію особистого вдосконалення.

Маслоу вважав, що подібна ієрархія потреб є характерною для всіх людей і чим вище людина піднімається в ці ієрархії потреб, тим більшою індивідуальністю, творчістю і здоров'ям вона володіє, в той же час, рідко яка людина досягає стану повного задоволення своїх потреб. Так, даний автор зробив на основі багаторічних досліджень наступний висновок, що пересічна людина задовольняє свої потреби приблизно в такій мірі: 85 % - фізіологічні, 70 % – безпека і захист, 50 %– любов і відчуття потрібності, 40 % – самоповага, 10 % – самоактуалізація [6]. Тобто, незважаючи на те, що практично всі люди мають прихований внутрішній потенціал у вигляді потреби у самоактуалізації, лише деякі з них реалізують цю потребу більш менш повно (менш ніж 1 % всього населення, як вважав сам Маслоу. На його думку, це відбувається не лише завдяки соціальним перешкодам, але й тому, що багато людей просто не бажають помічати свого потенціалу і не розуміють користі від власного самовдосконалення. Вони не тільки схильні до сумнівів у власних здібностях, але й навіть бояться їх розкриття. Це явище Маслоу охрестив комплексом Йони. Він характеризується тим, що людина зникає йти за течією, проявляючи християнську смиренність, і боїться досягти успіху, за досягнення котрого, можливо, прийдеться розраховуватися. Задоволення потреб іде від нижчих до вищих, тобто задоволення нижчої потреби дозволяє сподіватися на можливість задоволення потреби більш високої. До тих пір, доки не задоволені фізіологічні потреби, – а саме вони відіграють домінуючу роль в організмі, – їм підпорядковано усі сили та здібності людини, Тобто ці потреби повинні бути в достатній мірі задоволені, перш ніж виникнуть потреби в безпеці і захисті, а після задоволення потреб в безпеці і самозахисті виникає проблема задоволення потреб у відчутті потрібності і коханні і т.п. Маслоу також зазначав, що не важливо, наскільки високо просунулася людина в ієрархії потреб, якщо потреби більш низького рівня перестануть задовольнятися, людина повернеться на даний рівень і залишиться там доти, доки ці потреби не будуть достатньо задоволені.

Можна зазначити, що такий підхід є цілком вірним по відношенню до звичайного світського громадянина суспільства. В той же час, будь-яка релігія, на наш погляд, пропонує йти шляхом

задоволення потреб зверху, тобто задоволення духовних потреб повинно дати можливість задовольняти всі нижчі потреби. Іншими словами, цілком можна припустити, що потреби більш високих рівнів іноді стають актуальними не під впливом задоволення нижчих потреб, а, навпаки, в результаті вимушеної чи свідомої їх депривації, чи як наслідок неможливості задоволення, відмови від їх задоволення чи придушення (як це буває у випадках аскетизму, сублімації, в умовах жорсткої дисципліни, ізоляції і т. п.). Та й сам А. Маслоу не був догматичним в своїй концепції дослідження дії принципу ієрархії потреб. Так, він припускав, що можуть бути виключення з даного правила. А. Маслоу визнавав, що деякі творчі люди можуть розвивати свій талант, незважаючи на серйозні соціальні перешкоди. Також є люди, чії цінності та ідеали настільки є сильними, що вони готові переносити голод і холод, або навіть померти за ці вищі ідеали та цінності.

А. Маслоу обґрунтував ще один рівень потреб – *потреби у визнанні*. В той же час, засновник гуманістичної психології не зупиняється на задоволенні потреби у визнанні, оскільки людина, навіть користуючись повагою у суспільстві, може відчувати незадоволення від того, що займається не своєю справою, або, як говорять індуїсти, не слідує своїй дгармі.

Маслоу в роботі «В напрямку до психології буття» [5] запропонував дві моделі людського життя – дефіцитарне життя (Д-життя) і буттєве або мета-життя (Б-життя). Людина, що живе Д-життям, перетворюється на респондента, що просто реагує на певні обставини, в котрих вона знаходиться. Вона відчуває себе щасливою, коли відчуває себе у безпеці і задовольняє свої елементарні потреби. Таким людям важко або навіть неможливо досягти стану самоактуалізації.

Зовсім інший стиль, як вважав А. Маслоу, притаманний людині, що слідує Б-життю. Вона живе в повному напруженні, розкриваючи свої здібності в повну силу. Навіть ті, хто живе таким наповненим життям епізодично, на цей час стають більш зосередженими, безпосередніми, творчими, піднесеними і щасливими. Маслоу вводить поняття *вершинні переживання*, розуміючи під ними такі моменти, коли людина відчуває максимальний підйом сил, екстаз, безмежну радість. Подібні переживання дуже часто стають причиною важливих змін у житті людини, що їх відчула. На наш погляд, такі вершинні переживання дуже нагадують релігійний екстаз, стан просвітлення або ж самадгі, якщо використовувати індійську термінологію.

Подібно до І. Канта, котрий запропонував метод двоїстого підходу до вивчення феноменів оточуючого світу, вказуючи, що за допомогою наукового пізнання неможливо цілком і повністю відобразити об'єктивну реальність, А. Маслоу пропонував подібне трансцендування, вважаючи, що людей, в якості об'єктів наукового дослідження, не можливо вивчати традиційними методами. Тобто, для того, щоб наблизитися до більш глибокого розуміння природи людини, науковцям потрібно або ж вийти за умовні межі науки, або сформувати нову структуру психології, куди повинні входити не лише об'єктивні засадничі принципи, але й суб'єктивні, інтуїтивні концепції, без яких неможливо пізнати природу людини [8, р. 229]. Можна також зазначити, що частина слова «само» в терміні, котрий ввів А. Маслоу, «самоактуалізація», вказує на суб'єктивність цього процесу.

Високо оцінюючи внесок А. Маслоу в розвиток гуманістичної психології, все ж не можна не вказати на недоліки його концепції. В першу чергу, не можна не погодитися з тими критиками, котрі вказували, що Маслоу застосовував не досить надійні методи дослідження і давав не чіткі критерії для аналізу процесу самоактуалізації.

Недоліки в своїй роботі бачив і сам Маслоу, котрий розглядав своє дослідження як свого роду «пілотажну» роботу, котра, якою б неадекватною по відношенню до наукової коректності вона не була, все ж рано чи пізно, колись буде підтверджена іншими більш точними і адекватними системами.

Не запропонувавши цілісного методу дослідження самоактуалізованої особистості і тим більш не вказавши чіткого шляху для досягнення рівня самоактуалізації, Маслоу в більшій мірі обмежився тим, що на досить великому емпіричному матеріалі з використанням біографічних документів, намагався репрезентувати низку особистостей, котрі, на його думку, досягли рівня самоактуалізації або наблизилися до цього. Для цього він поділив відомих людей, що залишили помітний слід в історії на три групи.

В першу групу «досить визначених випадків» були включені: Томас Джефферсон, Авраам Лінкольн, Вільям Джеймс, Джейн Адаме, Альберт Ейнштейн, Елеонора Рузвельт. Друга група «досить вірогідних випадків» складалася з сучасників, котрим лише трохи не вистачило до самоактуалізації. З етичних причин їх імена не були названі. До третьої групи «потенційних або можливих випадків» були віднесені люди, котрі прагнули до самоактуалізації, але повністю її не досягли. В цю групу, серед інших, ввійшли Бенджамін Франклін, Пабло Казальс, Джордж Вашингтон Карвер, Томас Ікінс, Уолт Уїтмен та Олдос Хакслі. Таким чином, навівши зразки самоактуалізованих особистостей, А. Маслоу поставив перед майбутніми поколіннями науковців задачу розробити систему, завдяки котрій могли досягти рівня самоактуалізації якомога більш людей.

Розділ другий. Філософська антропологія і культура

Значення виникнення і розвитку гуманістичної психології важко переоцінити, оскільки людина, яка стала на шлях самоактуалізації, повинна завжди усвідомлювати себе як особистість, що володіє відповідною системою цінностей, бачить перед собою правильні цілі, виділяючи при цьому головну мету та сенс життя. Така позиція дозволяє правильно робити свій вибір в різноманітних життєвих ситуаціях і шукати власний шлях розвитку.

В той же час, можна погодитися з Є.Вахромовим, який в своїй монографії «Психологічні концепції розвитку людини: теорія самоактуалізації» вказує, що до кінця 60-х, гуманістичний психологічний рух зазнав процесу вульгаризації. Це відбулося тому, що на гуманістичну психологію вплинув рух контркультури з його захопленням психоделіками (що являло собою, по суті, проголошення наркокультури), східною медитативною практикою, що повинно було в ідеалі привести до розширення свідомості, сексуальною свободою, рухом хіпі тощо. В цьому плані теорія Маслоу і Роджерса отримала вульгарне тлумачення в аспекті досягнення «максимальних переживань» не стільки посередництвом праці над собою, скільки через застосування наркотиків і тантричний секс. Нові ціннісні орієнтації вели до появи тенденцій гедонізму, антиінтелектуалізму, індивідуалізму та розуміння самоактуалізації виключно в зв'язку з досягненням «шікових переживань». Все це, в унісон з часто необгрунтованою критикою науки, привело до розриву гуманістичної психології з академічною психологічною наукою [9].

Висновки:

- В порівнянні з біхевіоризмом і психоаналізом, гуманістична психологія зробила крок уперед, оскільки поставила за мету розвиток особистості у напрямку її особистого зростання, творчості і набуття стану самодостатності.

- Важливим моментом розвитку гуманістичної психології є те, що концепція самоактуалізації особистості отримала підтвердження експериментально.

- Якщо в екзистенціалізмі стверджується, що кожна людина є відповідальною за свої дії, то гуманістична психологія пішла далі, вважаючи, що кожна людина є головним конструктором свого життєвого шляху, вихователем свого світогляду і своєї поведінки.

- При аналізі людських потреб, А.Маслоу, на думку автора статті, допустився певної неточності, вважаючи, що коли потреби більш низького рівня перестануть задовольнятися, людина повернеться на даний рівень і залишиться там до тих пір, доки ці потреби не будуть в достатній мірі задоволені. Щоб спростувати цю тезу, варто згадати приклади аскетичного життя віруючих.

- До недоліків системи самоактуалізації можна віднести також відсутність чіткого шляху для досягнення рівня самоактуалізації та критеріїв оцінки даного процесу.

- Однак, не зважаючи на ці недоліки та на те, що на гуманістичну психологію не зовсім позитивно позначився вплив контркультури, вона зробила суттєвий внесок в напрямку розвитку як конкретної людини, так і суспільства в цілому.

Література:

1. Начала христианской психологии : учеб. пособие для вузов / Братусь Б. С. [и др.] . – М. : Наука, 1995. – 235 с.
2. Maslow A. H. Religions, Values and Peak-Experience / A. H. Maslow. – Harmondsworth, 1982. – 121 p.
3. Maslow A. H. Eupsychian Management: A Journal / A. H. Maslow. Homewood, IL : Richard D. Irwin ; Dorsey Press, 1965. – 277 p.
4. Maslow A. H. The Psychology of Science: A Reconnaissance / A. H. Maslow. – N. Y. : Harper and Row, 1966. – 168 p.
5. Maslow A. H. Toward a Psychology of Being / A. H. Maslow. – 2nd ed. – Princeton, N.Y. : Van Nostrand, 1968. – 320 p.
6. Maslow A. H. Motivation and Personality / A. H. Maslow. – 2nd ed. – N. Y. : Harper and Row, 1970. – 411 p.
7. Maslow A. H. The Farther Reaches of Human Nature / A. H. Maslow. – N. Y. : Viking Press, 1971. – 401 p.
8. Maslow A. H. A philosophy of psychology / A. H. Maslow // Personal problems and psychological frontiers / J. Fairchild (Ed.). – N. Y. : Sheridan House, 1956. – 156 p.
9. Вахромов Е. Е. Психологические концепции развития человека: теория самоактуализации [Электронный ресурс] / Вахромов Е. Е. – Электрон. дані. – Режим доступу: <http://vakhromov.narod.ru/publ/005.htm>. – Назва з екрана.

Матвеев В.А. Философские основы концепции самоактуализации личности А.Маслоу – основателя гуманистической психологии. *В статье рассматриваются философские основы гуманистической психологии, основателем которой является А. Маслоу. Выявляются достижения данного психологического течения в сравнении с психоанализом и бихевиоризмом. Анализируются преимущества и недостатки концепции самоактуализации А. Маслоу. Исследуется влияние движения контркультуры на гуманистическую психологию.*

Ключевые слова: гуманистическая психология, А. Маслоу, самоактуализация, психоанализ, бихевиоризм, контркультура.

Matveev V.A. The philosophical basics of concept of self-actualization personality of A.Maslow – the founder of humanistic psychology. *The paper considers the philosophical foundations of humanistic psychology, founded by A.Maslow, and ,where the main focus is on the research the problems of self-actualization and self-realization of personality.Author of the article considers that predilection by eastern religious and philosophical system in America in the second half of the twentieth century could affect the development of humanistic psychology. Defined achievements of humanistic psychology in comparison with psychoanalysis and behaviorism, as in humanistic psychology, man is regarded as an active conscious person who is able to realize their creative potential, moving in the direction of personal growth.Author of the article considers by the special achievement of this psychological movements that current theories of Maslow was confirmed in practicefirst of all, in the company of «Non-Linear Systems», on the basis of an experiment in 1962h.In this article, humanistic psychology compares with existentialism because there, and there the basis is the principle of realizing of the uniqueness own being and responsibility for own actions .In this article, humanistic psychology compared with existentialism because there, and there it is based on the principle of the uniqueness of own being and responsibility for own actions. Analyzing Maslow's Hierarchy of Needs, author of the article expresses his disagreement about the status of founder of humanistic psychology,that if the needs of the lower level will no longer satisfied then the person should go back to this level, and gives examples when satisfaction of abilities can go from top to bottom - from the spiritual to the material.Analyzes advantages and disadvantages of the concept of self-actualization A. Maslow. Investigates the influence of the counterculture movement on humanistic psychology.*

Keywords: humanistic psychology, A.Maslow, self-actualization, psychoanalysis, behaviorism, counterculture.